

Recenzije, prikazi i osvrti

Žarko Dadić, Egzaktne znanosti u Hrvata u doba prosvjetiteljstva, Matica hrvatska, Zagreb 2004, 535 str.

U povijesnom pregledu hrvatskih egzaktnih znanosti Žarko Dadić u ponovljenom, prerađenom i dopunjenom izdanju, i sada trećoj knjizi, donosi povijest egzaktnih znanosti u 18. stoljeću. Djelo ima 38 poglavlja u kojima se opisuje povijest znanosti kroz ljude i ustanove, kroz djela i djelatnosti pojedinih pisaca i profesora, bilo da djeluju u domovini ili u drugim zemljama, kroz pojedina učilišta u zemlji i inozemstvu (u kojima djeluju Hrvati ili su imala utjecaj na naš razvoj), kroz djelovanje pojedinih redovnika i njihovih samostana i škola, kroz knjižnice i arhive u kojima se čuvaju objavljena djela ili rukopisi filozofsko-znanstvenog sadržaja hrvatskih autora.

Dadićev prikaz zapravo je kronološki jer se najbolje na taj način mogu pratiti razvojne linije i međusobni utjecaji i dometi pojedinih doprinosa. U uvodnom dijelu autor ukratko obrazlaže glavne crte prirodnoznanstvenih dostignuća toga vremena, s glavnim protagonistima (Descartes, Newton i dr.) i njihovih ideja te njihove odjeke u Austrijskoj Monarhiji i našim krajevima. Bavljenje Hrvata znanošću toga razdoblja započinje Pavao Ritter Vitezović sudjelovanjem u određivanju granica u komisiji generala Luigija F. Marsiglija nakon Karlovačkog mira (1699) i nadovezuje se na generalov astronomski i kartografski rad. Slijedi prema polovici stoljeća nekoliko hrvatskih djela i rječnika (Vitezović, Belostenec, Della Bella, Jambrešić-Sušić) u kojima se preko prirodnoznanstvenog i matematičkog nazivlja nazire stanje i shvaćanje znanosti u tom vremenu. Tada se autor seli u Rim gdje najprije upozorava na ulogu Rimskog kolegija u znanstvenom obrazovanju mladih Dubrovčana (i kasnijih profesora), osobito Gianbattista Tolomeija koji je djelovao nekoliko godina i u Dubrovniku, što se osobito vidi u spisima Dubrovčana Ignjata Đurđevića, Savina Zamagne i drugih. Slijedi sintetički i iscrpni prikaz ranog, rimskog razdoblja djelatnosti i razvoja misli Ruđera Boškovića do 1758. i izlaska glavnog mu djela *Teorija prirodne filozofije*. Nadovezuju se uz njega i njegovi prijatelji i suradnici sa svojim znanstvenim doprinosima, Benedikt Stay u svojim spjevovima i Ivan Luka Zuzorić raspravama o tuskulanskim iskopinama.

U razvoju modernih znanosti u Austrijskoj Monarhiji, zapravo u prvim unosima rezultata europske misli značajnu su ulogu imala dva Hrvata, Mihael Lipšić i Josip Zanchi, što je sve do najnovijeg vremena bilo nepoznato. Autor osvjetljava njihov rad i doprinos, a prema njihovim tekstovima objašnjava originalnost i važnost njho-

vog djela. Prikazuje zatim razvoj modernih ideja, osobito u prirodnoj filozofiji i astronomiji, na sveučilištima u Beču i Trnavi, u vremenu nakon djelatnosti te dvojice Hrvata koji su u tom smjeru utrli put, a tada se u tim centrima već vide i odjeci Rudera Boškovića. Na primjerima, s druge strane, domaćih pučkih, samostanskih (franjevci, dominikanci, pavlini) i drugih crkvenih škola i njihovih knjižnica do sredine 18. st. Dadić pokazuje da su filozofija i prirodne znanosti još dosta daleko od novih stremljenja, ali se prvim matematičkim udžbenicima na hrvatskom jeziku barem približuju narodu. Oko 1760. sve više prodiru Boškovićeve i druge moderne ideje u sveučilišta Monarhije, sve se više hrvatskih profesora, ili na bilo koji način povezanih s Hrvatskom, na stranim učilištima uključuje u promicanje novih znanosti (Stjepan Bašić, Ivan Horvat, Josip i Ljudevit Mitterpacher i dr.), a one (Newton, Descartes) prodiru i na hrvatska učilišta (Kazimir Bedeković). Zatim autor daje pregled djelatnosti i dostignuća Rudera Boškovića u drugom razdoblju njegova života i rada (u Francuskoj i Lombardiji), opisuje doprinos prirodnim znanostima drugih istaknutih profesora i znanstvenika (Šimun Stratico, Matija Petar Katančić, Julije Bajamonti), prikazuje i spise hrvatskih studenata na stranim učilištima, prodiranje dostignuća novih znanosti preko bečke reforme školstva, u državnim i samostanskim školama pred kraj stoljeća. Uza svu raznolikost podataka o egzaktnim znanostima u tom stoljeću autor dodaje na kraju još nekoliko zanimljivih i čak egzotičnih tema, kao što su tekstovi iz numerologije i astronomije, meteorit iz Hrašćine u Hrvatskom zagorju (1751) te satovi i mjerenja vremena u Hrvatskoj u 18. stoljeću.

Možda je jedna od najvažnijih komponenata knjige akademika Dadića sveobuhvatnost, budući da smo gotovo navikli na izdanja koja pod općim naslovom samo fragmentarno obrađuju neku temu ili vrijeme. Autor naprotiv u svom djelu obuhvaća vjerojatno sve što se moglo pronaći o egzaktnim znanostima toga razdoblja. Sve najprije stavlja u kontekst vremena prikazujući ukratko nove ideje i tendencije u zapadnoj Europi i prodiranje tih ideja u sveučilišta susjednih zemalja. Predstavlja zatim znanstvenike i njihova djela, pokazujući pritom da nemamo iz tog vremena samo Boškovića, nego i jednog Lipšića, Zanchija, Šimuna Stratika, Katančića i druge koji su također dali važan doprinos razvoju znanosti. Ne opisuje dostignuća znanosti samo u tiskanim djelima nego i u rukopisima, ne samo djela profesora već i spise studenata (najčešće na stranim učilištima) koji su bilježili predavanja svojih profesora ili se pripremali za ispite. Analizira također i drugačiju literaturu (rječnike, kalendare, spjevove i sl.) koja obuhvaća znanstvenu terminologiju ili tematiku. Cilj autorova istraživanja bile su i svakovrsne ustanove toga doba, od osnovnih i srednjih škola i visokih učilišta, samostana i njihovih knjižnica, počeci strukovnih društava, te uz tematiku povezane pojave, događaji i predmeti. Zato je Dadićevo djelo, uz sveobuhvatni pristup, izvrstan uvid i vrednovanje znanstvenika i njihovih djela, ne samo vrlo važno za upoznavanje hrvatske znanstvene baštine nego i najbolje djelo dosad napisano o povijesti egzaktnih znanosti toga razdoblja.